

ВПЛИВ ІНТЕГРАЦІЇ ПСИХОЛОГІЧНИХ ЗНАНЬ УЧИТЕЛЯ ТА ЙОГО ПЕДАГОГІЧНОГО ДОСВІДУ НА ФОРМУВАННЯ ПІЗНАВАЛЬНОГО МОТИВУ ПІДЛІТКА

Підвищення ролі суб'єктивного чинника, збагачення і розвиток самої особистості такі основні, початкові причини, що обумовлюють зростання інтересу до проблеми мотивації [1: 50]. Умови становлення мотиваційної сфери у віковому розвитку – предмет педагогічної психології- дослідження в цьому напрямі ведуться систематично, протягом багатьох десятиріч. Значних успіхів досягли дослідники-вчені Д.Б. Ельконін, Л.С. Виготський, Л.І. Божович, В.В.Давидов, К.Н.Волков, А.К. Маркова, Т.А.Матіс, А.Б.Орлов, Ю.А.Полуянов, А. Цукерман і ін., а також наші українські вчені М.А. Алексеєва, І.Д.Бех, М.М.Заброцький, С.Костюк, Н.Л.Коломінський і ін., на регіональному рівні мотиваційні процеси досліджуються Т.Л.Баларіч, І.А.Меліховою та ін. Цей процес, як випливає з визначення змісту навчання предмета, протікає звичайно в різних умовах і здійснюється за допомогою різних видів навчальної діяльності.

Проблема розробки психолого-педагогічних способів і прийомів у процесі навчання іноземних мов (ІМ) актуальна внаслідок того, що на сьогоднішній день немає єдиної психолого-педагогічної основи змісту і методів навчання ІМ. Розв'язання даної проблеми повинно б ґрунтуватись на дослідженні передового досвіду організації навчального процесу. Тим більше, що актуальність знань ІМ сьогодні очевидна, необхідно вишукувати резерви даного навчального предмета для розвитку мотивації учбової діяльності школярів і значна роль у цьому напрямі відводиться психолого-педагогічній роботі вчителя.

Безумовно, для школяра роль предмета «іноземна мова» полягає в тому, щоб отримати засіб, за допомогою якого він зміг би розкрити свої можливості, краще зрозуміти соціальний простір, розширити кругозір, розвинути пізнавальні здібності. При цьому вчитель, формуючи іноземну мову, може одночасно впливати на мотиваційну сферу школяра, розвиваючи мотиви не тільки стосовно вивчення іноземної мови, але й мотиви учбової діяльності взагалі.

Оскільки процес формування мотиву пізнавальної діяльності здійснюється у процесі навчання, методи і прийоми впливу вчителя-предметника багато в чому будуть визначатися змістом навчальної дисципліни.

Мета даної статті - ознайомити з результатами дослідження, спрямованого на виявлення чинників формування мотиву пізнавальної діяльності підлітка у процесі навчання іноземних мов і стисло представити загальний напрям розв'язання проблеми.

Дослідження було спрямовано на виявлення факторів і рівнів навчальної мотивації учнів, що навчалися за системно-комунікативним методом (Мартінова Р.Ю.), на основі якого створений учбовий курс для середньої школи – «Англійська мова» В.М. Плахотник, Р.Ю. Мартінова. Дослідження проводилося на базі середньої школи №85 м. Одеси. Було охоплено 117 чоловік, з них 52 учня, 21 вчитель і 44 батьків. Основними респондентами були учні 6-х класів, віком 11-12 років.

Мета дослідження – виявити рівень мотивації пізнавальної діяльності (МПД) підлітка й визначити зміст механізму формування мотиву пізнавальної діяльності підлітка у процесі навчання іноземної мови.

«Наука і освіта», № 5-6, 2005

Задачі дослідження: 1) визначити рівень навченості підлітків, тобто дати оцінку знань підлітка з англійської мови та рівня сформованості його інтелектуальних умінь; 2) виявити і вивчити особливості мотиву пізнавальної діяльності підлітків; 3) визначити особливості мотиваційної сфери сучасного підлітка і визначити силу мотиву навчальної діяльності; 4) виявити основні мотиваційні фактори, що сприяють формуванню стійкого мотиву пізнавальної діяльності і розвитку особи підлітка.

На першому етапі вивчили і проаналізували рівень знань учнів з предмета «англійська мова» і рівень сформованості інтелектуальних умінь. Для визначення існуючого рівня мовної компетенції учнів (аудіювання, мовлення, читання, письмо), ми використовували тести Г.М. Погожих, складені до підручника Р.Ю. Мартінової, В.М. Плахотника для 6-го класу середньої школи, а також діагностичні прийоми, включені до підручника. З метою аналізу рівня сформованості інтелектуальних умінь ми застосували методику «Аналіз рівня сформованості інтелектуальних умінь».

На другому етапі дослідження – ми вивчали МПД і поведінку підлітків за допомогою ряду методів. По-перше, методи, спрямовані на виявлення мотивуючих факторів навчання через інтерв'ю, контент-аналіз творів учнів («Чому я ходжу до школи?», «Дружні зустрічі з англійською мовою», «Що мені подобається в школі?», «Розповідь про улюблений предмет», «Стаття в газету про мою вчительку»), анкету «Мотиви навчальної діяльності». По-друге, психодіагностичні методики, спрямовані на визначення наявності різних особливостей мотиваційної сфери підлітків і МПД. Нами були відібрані такі методики: методика «Пізнавальна потреба» В.С.Юркевича; методика «Мотивація до успіху» Т.Елерса; методика «Мотивація до уникнення невдач» Т.Елерса; методика «Спрямованість на оцінку» Е.П. Ільїна й Н.А. Курдючної; методика «Спрямованість на здобування знань» Е.П.Ільїна й Н.А. Курдючної; методика «Вивчення мотивів навчальної діяльності студентів» А.А. Реана і В.А.Якуніна, адаптована для школярів; методика «Мотиви учбової діяльності».

Кількісний аналіз загальної успішності й успішності з англійської мови дозволив зробити висновок про те, що 70% учнів мали середній рівень знань, 30% - низький, високий рівень знань відсутній. Низький рівень мовної компетентності діагностувався у 32% учнів, середній - у 48%, високий - у 20%. Лише 68% учнів володіють необхідними, відповідно до вимог програми, монологічними, діалогічними, аудіолінгвальними й письмовими вміннями.

За даними, одержаними після проведення методики «Аналіз рівня сформованості інтелектуальних умінь» в учнів переважає низький рівень сформованості інтелектуальних умінь (53,8%), середній рівень складає 36,5%, а високий - 9,7%.

При проведенні психолого-педагогічного методу «Експериментальних ситуацій» за схемою А.К. Маркової ми проаналізували твори 52 учнів і виділили такі основні потреби випробовуваних: 1) потреба у спілкуванні (у 63,5%); 2) потреба в заохоченні (у 7,7%); 3) потреба в новизні (у 9,6%); 4) потреба в пози-

тивних емоційх (11,55); 5) потреба в знаннях (7,7%). Іншими словами, у творах учнів переважає внутрішня потреба у спілкуванні, що відповідає психологічним характеристикам підліткового віку. Внутрішня ж потреба у знаннях займає останнє місце, що свідчить про те, що учні не достатньо усвідомлено вчаться і можливо це позначається на їхніх інтелектуальних уміннях.

Аналіз результатів, отриманих за методикою «Пізнавальна потреба», показав, що високий рівень наявності пізнавальної потреби діагностувався у 52% учнів, середній - у 25%, низький - у 23%, що абсолютно не співпадає з даними, одержаними за попередньою методикою. Така розбіжність можлива тому, що завдання методу «Експериментальних ситуацій» були спрямовані на з'ясування ставлення до уроків іноземної мови, а методика «Пізнавальна потреба» спрямована на оцінку пізнавальної потреби підлітка в цілому.

Результати, одержані після проведення методики «Спрямованість на здобування знань», свідчать, що в середньому для учнів характерний середній рівень спрямованості на здобування знань – 7,15 (у 10% діагностується низький рівень, у 65% - середній рівень, у 25% - високий рівень). За методикою «Спрямованість на оцінку» для підлітків характерний середній рівень спрямованості на оцінку. Причому у 15% діагностувався низький рівень спрямованості на оцінку, у 65% - середній і у 20% - високий.

За методикою «Мотивація до успіху» для підлітків характерний середній рівень мотивації досягнення успіху. У 10% діагностувався низький рівень мотивації до успіху, у 46% - середній рівень, у 44% - помірно високий рівень і в 4% дуже високий.

За методикою «Мотивація до уникнення невдач» для членів даної вибірки характерний середній рівень мотивації до уникнення невдач. Причому у 23% діагностувався низький рівень мотивації до уникнення невдач, у 42% - середній рівень, у 25% - високий і в 10% дуже високий.

Згідно даних, одержаних за методикою «Вивчення мотивів навчальної діяльності» А.А. Реана і В.А.Якуніна провідним мотивом навчальної діяльності підлітків є бажання стати висококваліфікованим фахівцем і забезпечити успішність вступу до ВНЗ і майбутньої професійної діяльності. На одному рівні стоять мотиви «успішно вчитися і складати іспити» й «бажання добитися схвалення батьків та довколишніх». Якнайменше значущими є бажання бути прикладом для однокласників, виконувати вимоги вчителів і бажання уникнути засудження та покарання за погане навчання.

Згідно з даними, одержаними за допомогою методики «Мотиви навчальної діяльності», найсильніше виражені широкі соціальні мотиви й мотивація змісту; середньо виражені мотивація благополуччя, вузькі соціальні мотиви; низько виражені МПД.

Після проведення кореляційного аналізу, нами була виявлена висока позитивна кореляція показників (0,5124) між спрямованістю на рівень знання і пізнавальною потребою. Про лінійну залежність між спрямованістю на знання, спрямованістю на оцінку і пізнавальною потребою говорити не можна, тобто зі збільшенням спрямованості на оцінку підвищення спрямованості на знання чекати не варто.

Порівнявши показники спрямованості на оцінку з показниками мотивації досягнення і мотивації уникнення невдач, ми отримали майже однакові значення коефіцієнтів кореляції ($r = 0,3693$ і $r = 0,3695$). Це означає, що спрямованість на відмітку залежить як від рівня мотивації досягнення, так і від рівня мотивації уникнення невдач.

Між спрямованістю на знання і мотивацією їх досягнення залежність не знайдена, але між показниками спрямованості на знання і рівнем мотивації уникнення невдач існує позитивна кореляція ($r = 0,3788$), а це означає, що спрямованість на знання залежить від мотивації уникнення невдач дещо більше, ніж спрямованість на оцінку.

Також була знайдена залежність між мотивацією уникнення невдач і мотивом успішно продовжити навчання ($r = 0,336$), між мотивацією досягнення і потребою у спілкуванні ($r = -0,33955$), між мотивацією уникнення невдач і потребою в позитивних емоціях ($r = -0,30523$), тобто чим вищою є потреба у спілкуванні, тим нижчий рівень мотивації досягнення; чим вищою є потреба в позитивних емоціях, тим нижчим рівень мотивації уникнення невдач. Також між рівнем сформованості інтелектуальних умінь і потребою в знаннях і потребою в новизні спостерігалася позитивна кореляція. Іншими словами, чим вищий рівень сформованості інтелектуальних умінь, тим сильнішими є потреба в новизні і потреба в знаннях.

Також залежність була знайдена між потребою в заохоченні і престижною мотивацією ($r=0,3544$); між потребою в новизні і мотивом бути постійно готовим до чергових занять ($r=0,3846$), мотивом не "запускати" вивчення предметів навчального циклу ($r=0,5517$), мотивом досягти пошани у викладачів ($r=0,3257$), мотивом успішно продовжити навчання ($r=0,3413$), мотивом здобути міцні і глибокі знання ($r=0,355$); між потребою в позитивних емоціях і мотивом бути постійно готовим до чергових занять ($r=-0,3318$), мотивом не запускати вивчення предметів учебного циклу ($r=-0,3232$), мотивом придбати міцні і глибокі знання ($r=-0,3196$), мотивацією благополуччя ($r=-0,33$), мотивацією змісту ($r=-0,2954$); між потребою в знаннях і мотивацією благополуччя ($r=-0,3139$).

Отже, ми можемо припустити, що в підлітків достатньо сильно виражений мотив пізнавальної діяльності, адже провідними мотивами навчальної діяльності є бажання стати висококваліфікованим фахівцем і забезпечити успішність надходження і майбутньої професійної діяльності, а також сильно виражені широкі соціальні мотиви і мотивація змісту матеріалу, який вивчається. На одному рівні стоять мотиви «успішно вчитися і складати іспити» та «бажання добитися схвалення батьків і довколишніх» і низько виражена престижна мотивація.

При цьому, наявність спрямованості на знання більше залежить від рівня мотивації уникнення невдач, а спрямованості на оцінку - як від рівня мотивації досягнення, так і від рівня мотивації уникнення невдач. Можливо, це пояснюється тим, що специфіка шкільного навчання і особливості підліткового віку роблять оцінку істотним зовнішнім показником успішності, звідси й залежність спрямованості на оцінку від мотивації досягнення. Слід зазначити, що спрямованість на оцінку дещо більше залежить від мотивації досягнення, ніж від мотивації уникнення невдач. Залежність же спрямованості на знання від рівня мотивації уникнення невдач можна пояснити тим, що, маючи великий запас знань, можна уникнути неприємних ситуацій (наприклад, скласти іспит, одержати погану оцінку, уникнути неприємну розмову з учителями й батьками).

Деякі шляхи вирішення проблеми:

Домінуюча ідея внесення у процес навчання ІМ принципу *мотивуючого забезпечення*, нарівні з тими, що пропонуються програмою з ІМ принципу комунікативної спрямованості, самостійності навчання і взаємозв'язків навчання з видами мовної діяльності.

У плані проблеми - формування МПД необхідно насамперед враховувати роль спілкування, в яке включається учень на уроці іноземної мови. Тим більше, що орієнтація викладання ІМ в особистісно-орієнтованому навчанні в середній школі спрямована на мовну діяльність як на основний об'єкт навчання, що передбачає оволодіння іноземним мовленням як «мотивованою, цілеспрямованою творчою діяльністю, відмінною активністю, емоційністю, ... самостійністю...»[2:17].

Як відомо, мовна діяльність здійснюється в умовах певної мовленнєвої ситуації, що викликає необхідність орієнтуватися в ній і вищлення комунікативного завдання, що є, у свою чергу, умовою планування мовної дії [2-59]. У цьому випадку доцільно говорити про комунікативну ситуацію взагалі, оскільки вона забезпечує обставини дійсності, відносин між комунікантами, мовне спілкування, реалізацію самого акту спілкування, що створює, на думку В.Л.Скалкина, стимули до мови, впливаючи таким чином, на мову співрозмовників. В умовах проведення уроку, школярі, беручи участь в акті спілкування, в тій або іншій комунікативній ситуації, виступають не як абстрактні особи, а як носії соціальних відносин, а значить і виконують певну «соціально-комунікативну

роль» [3:6]. Вважаємо, що здійснювати іншомовне спілкування при названих умовах можливо тільки за наявності у школярів потреби в іншомовній мовній діяльності. До числа таких потреб відносяться: потреба вираження почуттів, внутрішніх станів; потреба спілкування; потреба самоствердження, пов'язана з прагненням впливати на навколишніх, переконати їх, спонукати до певних учинків; потреба пізнання [2: 45]. Відповідні фактори (зміст навчального матеріалу, організація уроку, вибір методик, стиль педагогічної діяльності, психофізіологічні особливості учнів) створюють умови для формування МПД. Можливо, мотиваціне забезпечення навчального процесу є її частиною.

Таким чином, шлях формування МПД школяра у процесі навчання ІМ йде: 1) через засвоєння учнями значення навчання; 2) через саму діяльність навчання школяра, яка повинна зацікавити його [4: 67]; 3) через соціокультурний контекст навчання ІМ, що визначає зміст мовної діяльності; 4) через формування потреби спілкування як провідної діяльності підлітка; 5) через організацію процесу навчання, що засновується на стимулюючих, формуючих, регулюючих прийомах навчання ІМ; 6) через психологічні особистісні властивості вчителя ІМ.

ЛІТЕРАТУРА

1. Асеев В.Г. Мотивация поведения и формирование личности. – М., 1976.
2. Климентенко А.Д. Содержание обучения иностранным языкам в средней школе. – М.: Педагогика, 1984. – 144 с.
3. Скалкин В.Л. Коммуникативные упражнения на английском языке.-М.:Просвещение, 1983.-128с.

4. Столяренко Л.Д. Педагогическая психология. – Ростов н/Д.: «Феникс», 2000. –544 с.;

5. Мартынова Р.Ю. Обучение устному тематическому высказыванию с опорой на письмо: Автореф. ...к. пед. н. –Киев, 1989. –24 с.;

Подано до редакції 21.10.05

SUMMARY

The article presents the idea of Motivated Supplied English Teaching Process involving teenagers and analyses some vital components of this phenomenon. To introduce this idea into real teaching English process a teacher should

organize it on the base of communication and some special psychological means described in the article. Besides the author demonstrates the results of an original experiment and proves the effectiveness of the teaching methods suggested.

Науковий керівник: к. псих. н. доцент Меліхова І.О.